

v této soutěži selhali nebo se do těchto závodů ani nepouštějí, a tedy obzvlášť potřebují motivaci otcovské role, dojít k závěru, že tu pro ně není žádný důležitý úkol, takže mohou spíše najít uspokojení v roli lenochů než přijmout podřadnou práci, která je jim nabízena. Ani jedna z těchto odpovědí nevede k ideálu rovné dělby domácí práce.“

Studie muže se stávají akutními: „Potřebujeme pořádný nový výzkum, který by zkoumal vazbu mezi materiální odpovědností a citovým závazkem k partnerovi a dětem...“. Feminismus si takto otázky nekladal, neboť problém „nikdo mě nepotřebuje“ leží podle Denche patrně zcela mimo ženskou zkušenost a uvažování, a objeví-li se, pak většinou jako rajská představa osobní svobody. Vedle svobody je však stejně důležitá touha být akceptován společenstvím: „Potřebujeme to všichni, chceme-li uniknout krátkodechosti a asociálnosti, jež jsou stálými společníky svobody“.

I když si budou muži i bez toho „vydělávat na živobytí, sociální hodnota jejich práce spočívá v jejím vyústění k druhým lidem, kteří na ně spoléhají.“

Tato obhajoba patriarchy z pozice nikoli mužské nadřazenosti, ale sociální marginality, je ilustrací toho, kolik podob dnes hledání v oblasti gender vztahů nabývá. Denchova koncepce je nepochybně jednostranná, často staví na falešné opozici mezi individualizací a komunitou, a je třeba zacházet s ní obezřetně. Nicméně se zdá, že zatímco autor pracně shledává své empirické důkazy, naše podstatně delší zkušenost s ženskou emancipací jako by některé jeho teze potvrzovala – stížnosti žen na pokles mužské odpovědnosti za rodinu jsou dosti rozšířeným jevem. Vzhledem k „nestandardním“ podmínkám, za nichž naše „emancipace“ probíhala, je však třeba si raději opravdu počkat na seriózní studium muže.

Hana Havelková

Rosemary Crompton: Class and Stratification. An Introduction to Current Debates

Cambridge, Polity Press 1993, 1994; 231 s.

Zatímco z naší odborné literatury se úvahy o společenských třídách z pochopitelných důvodů téměř vytratily, jde v západní sociologii o stále živé téma, o němž se vedou četné diskuse. Současná knižní a časopisecká produkce věnovaná tomuto problému (možná i díky tržnímu pojetí vědecké práce) je tak rozsáhlá, že ji snad ani nelze absorbovat. Pokud tento problém přece jen někoho zajímá, necht' sáhne po knize Rosemary Cromptonové *Třídy a stratifikace*, která má poněkud skromný podtitul *Úvod do současných diskusí*.

Z dosavadních publikací této autorky je více než zřejmé, že problémem, který ji eminentně zajímá, jsou třídy. Čtenář zajímavící se o problémy stratifikace jistě zná její články v časopisech *Sociology* a *British Journal of Sociology* věnované problému včlenění žen do stratifikačních teorií. Je také spoluautorkou knihy *Economy and Class Structure* (spolu s J. Gubbayem, London, The Macmillan Press Ltd. 1977, 1980), jejímž cílem bylo ukázat na příkladu postavení maloburžoazie a lumpenproletariátu, že „Marxův přístup k třídní analýze je

současnému kapitalismu stále relevantní“ (Crompton, Gubbay 1980: 207). V úvodu k recenzované práci se Cromptonová o této knize zmiňuje a poukazuje na kontext, v němž vznikla: jako výsledek snahy poskytnout marxistickou alternativu tehdejšímu převážně weberianskému mapování společenských tříd. Konstatuje také, že její stanovisko je dnes jiné.

Jádrem recenzované knihy je přehled diskusí o relevantnosti pojmu společenská třída sociální struktury vyspělé kapitalistické společnosti. V osmi kapitolách na asi 220 stranách je zde podán ucelený a instruktivní přehled třídních pojetí sociální stratifikace zhruba posledních 30 let, a to zejména evropské provenience. Zároveň jde o brilantní analýzu těchto přístupů s britkým avšak konstruktivním komentářem. Ačkoli závěr považuji za originální a zajímavý příspěvek do současné diskuse, ztotožnit se s ním nemohu. Dříve než uvedu důvod, který mě k tomu vede, stručně charakterizuji obsah práce.

První dvě kapitoly čtenáře uvádějí do problému. Nástin nejvýznamnějších teorií sociální stratifikace se zvláštním zřetelem k dílu K. Marxe a M. Webera a shrnutí diskuse o přínosu těchto dvou klasiků (vzájemné komple-

mentaritě či neslučitelnosti jejich přístupů) je úsporný a instruktivní.

Třetí kapitola *Měření třídní struktury* je věnována nejrozšířenějším operacionalizacím sociální stratifikace: těm, které jsou používány v úředních statistikách („profesní hierarchie dle zdravého rozumu“), a tzv. třídním schématům J. H. Goldthorpa a E. O. Wrighta. Cromptonová zdůrazňuje, že jednotlivé přístupy jsou používány v různých kontextech (výzkum pro potřeby sociální politiky a průzkum trhu; výzkum sociální mobility; výzkum třídního vědomí) a že není dost dobře možné rozhodnout, která z užívaných operacionalizací je „správná“ či „chybná“. Jednotlivá „schémata jsou více či méně vhodná pro řešení konkrétní úlohy“ (s. 76). Sociologové však podle jejího názoru nejsou bohužel ochotni přistoupit na metodologickou a teoretickou pluralitu a vedou nekonečné diskuse (Cromptonová v práci opakovaně používá označení pseudodiskuse) o tom, zda určité schéma je lepší než jiné. Jako příklad uvádí práci Marshalla a kol. *Social Class in Modern Britain* (recenzováno v *Sociologickém časopise* 1992 č. 5). Poukazuje také na obrovské množství statí Goldthorpa a Wrighta (a s nimi spojených diskusí), které sice považuje za obdivuhodné, na druhé straně však konstatuje, že „rostoucí sofistikovanost jedné ‚školy‘ (Goldthorpe) a teoretická rozpracovanost druhé (Wright) způsobily, že ohnisko debat je stále méně přístupné sociologické komunitě“ nespecializující se v tomto oboru (tamtéž). Za hlavní problém považuje běžně přijímaný předpoklad, že třídní strukturu lze v zásadě ztotožnit se strukturou profesní. Takové pojetí se podle jejího názoru již předem vzdává možnosti zkoumat askriptivní rysy třídní struktury, zejména vliv pohlaví a etnicity.

Čtvrtá kapitola *Problémy třídní analýzy* je zdařilým přehledem nejcitovanějších reakcí různě teoreticky orientovaných autorů na důsledky změn, jimiž prošel západní industrialismus v dvacátém století. Zejména první dvě části této kapitoly (*Změny struktury práce a zaměstnání a Třída a politika*), věnované však téměř výlučně situaci ve Velké Británii, osobně považuji za znamenitý příklad práce z oblasti sociologie sociologie. Cromptonová zde na 10 stránkách ukazuje, jak se změny materiálně

ekonomické a politické struktury promítly do teoretických úvah a empirických výzkumů týkajících se sociální stratifikace. Žádný z komentovaných či jen zmíněných pokusů o sociologické zvládnutí nově vzniklé situace však nepovažuje za přesvědčivý.

Východiskem kapitoly páté *Přehodnocení ‚třídní analýzy‘* je soubor kritérií, dle nichž lze třídit jednotlivé přístupy k třídní analýze. Opírá se o tyto 3 dichotomie: 1. na jedné straně snaha oddělit od sebe ekonomické a sociální aspekty třídní struktury (případně třídní strukturu od třídního jednání) a na straně druhé přesvědčení, že jde o neoddelitelné entity (procesy); 2. budování teoretických třídních schémat versus zájem o strukturní procesy; 3. analýzy opírající se o velké datové soubory versus analýzy využívající případových studií. Tyto tři dichotomie pak představují základní osu prezentace současné diskuse a autorčinych vlastních komentářů směřujících k závěrečnému řešení. Základní myšlenkou této kapitoly je konstatování, že empirické zkoumání třídní struktury pomocí zaměstnání je jen jedním z možných, i když užitečných přístupů. Navíc jde o přístup, který má celou řadu slabin. Cromptonová poukazuje na fakt, že tento typ studia třídní struktury býval tradičně (zejména v Británii) doplňován „kontextuální analýzou, která vysvětlovala vlivy ‚třídy‘ v rámci určitých zaměstnání, organizací či lokalit. Význam ‚asociací, skupin vážících se k lokalitě a sociálních sítí‘ třídní analýza dříve nezanedbávala.“ Odklon od této tradice či strategie hodnotí negativně. „Historie se možná skutečně opakuje, ale my jakožto sociologové bychom měli být schopni se z ní poučit“ (s. 134).

Šestá kapitola *Občanství a oprávnění* rozebírá pojem občanství tak, jak jej vymezil T. H. Marshall, a jeho využití v úvahách o sociální stratifikaci (zejména Dahrendorf, Giddens a Mann). Samostatné pasáže jsou věnovány úvahám o občanském postavení žen, představitelů menšinových etnik a deklasovaných vrstev. Podle autorčina názoru lze mnoho občanských práv „považovat za výsledek aktuálního či anticipovaného třídního konfliktu. (...) Občanských vymožeností však bylo původně dosaženo ve jménu dělnické třídy bílých mužů. (...) Paralelně s boji dělnické třídy probíhaly také boje ve jménu vyloučených skupin, jako

jsou ženy a černí, iniciované netřídními sociálními hnutími. (...) V moderní éře se nová sociální hnutí hranice občanství rozšířit dále a zahrnout do nich zvířata a děti stejně jako obecnější zájmy o prostředí, v němž žijí všichni „občané““ (s. 163). Připouští, že z tohoto úhlu pohledu snad „třída“ ztrácí na významu.

Sedmá kapitola *Životní styl, spotřebitelské kategorie a uvědomělé komunity* je věnována tzv. sociologii spotřeby – tj. různým pokusům vymezit sociální strukturu prostřednictvím kulturních faktorů, zejména Bourdieovými „kapitály“ či typem spotřebního chování. Cromptonová konstatuje, že oproti ortodoxní třídní analýze zde není „kulturní“ oddělováno od „ekonomického“, což považuje za hlavní přednost těchto přístupů. Nicméně, to neopravňuje k zastírání faktu, že „ekonomické aspekty společenské třídy identifikované teoretiky devatenáctého a začátku dvacátého století stále hrají ve struktuře a přetrvávání systémů sociální nerovnosti hlavní roli – tu pravou hlavní roli“ (s. 185).

Teprve v poslední kapitole *Závěry* se čtenář explicitně dozví, co tušil již zhruba od poloviny knihy, a to že autorka věří v relevantnost třídní analýzy vyspělého kapitalismu. Konstatuje, že prakticky všechny přístupy poskytují téměř totožnou „mapu tříd“ vyspělé kapitalistické společnosti: nepočetná dominantní vyšší třída, u níž se koncentrují materiální a další privilegia; početné střední třídy; zmenšující se dělnická třída; deklasované vrstvy. Na tomto základu formuluje závěr, že současná západní společnost je stále kapitalistická a třídně strukturovaná. Fakt, že dělnickou třídu již nelze považovat za revoluční ani reformní sílu, podle jejího názoru neznamená, že organizovaný nátlak a další akce dělníků již nejsou důležité. Nevylučuje také eventuelní třídní

jednání středních tříd, jehož základ vidí v podobném kulturním zázemí jejich příslušníků.

Na podporu svých tvrzení eklekticky vybírá závěry nejrůzněji orientovaných autorů. Tento přístup je v plném souladu s její smířlivou kritikou současného stavu teorie tříd, kdy základní pojmy (třidu a třídní strukturu) jednotliví autoři vymezují různě. Všechna pojetí mají dle jejího názoru své oprávnění. „Prakticky vzato je neobyčejně obtížné teoreticky i empiricky oddělit ‚ekonomické‘ od ‚sociálního‘ či ‚kulturního‘. Zejména se to týká askriptivně definovaných skupin, jako jsou ženy a etnické skupiny“ (s. 207). Cromptonová je totiž přesvědčena, že nemůže existovat jediná správná teorie, „která by obsáhla všechny složitosti strukturovaných sociálních nerovností v jejich úplnosti (...). Není ani tak zapotřebí více nových teorií a metod, jako spíše flexibilního přístupu, který by registroval propojenost různých aspektů složité oblasti stratifikace jako celku.“ Zároveň doufá, že její kniha „přispěje k tomu, abychom se v budoucnosti vyhnuli pseudodebatám“ (tamtéž).

Recenzovaná práce je podle mého názoru vynikajícím rozbořením současného stavu bádání na „poli“ třídní struktury. Autorka formuluje celou řadu kritických připomínek a postřehů, s nimiž nelze než souhlasit. Zcela v duchu současné tzv. postmoderní tendence k všeobecnému relativismu a eklektickému kompromisnictví však problém neřeší a pseudodebatám sotva zabrání. Souhlasím s tím, že problém sociálních nerovností je složitý a má mnoho aspektů. Otázkou ovšem je, zda má smysl snažit se všechny tyto aspekty nejrůznějšího řádu a kvality subsumovat pod jeden pojem – společenská třída – a zda takový pojem patří do vědy.

Judwiga Šanderová

